

Prehistorie en oudheid

---

bron 1

De Romeinse veldheer Caesar schrijft in de tijd dat hij consul wil worden zijn boek *De Bello Gallico*. Hierin beschrijft hij een veldslag tegen de Nerviërs (een Germaanse stam uit het huidige België):

Maar de vijand toonde enorme moed, zelfs nadat hun hoop op overleving bijna was verkeken. Toen hun voorste linie was gevallen, stapten degenen die erachter stonden over de lichamen en vochten door. Zij werden ook neergeslagen en de lichamen stapelden zich op en de overlevenden trokken naar voren en bleven hun speren werpen als ze op de top van de stapel stonden, onze speren oppakkend die ze naar ons teruggooiden. De mannen toonden uitzonderlijke moed, ze hadden het aangedurfd een zeer brede rivier over te steken, de steile oevers op te klimmen en verder te gaan over zeer moeilijk terrein.

En zo eindigde de veldslag waarbij de Nerviërs zelf en hun naam bijna geheel werden uitgeroeid. Hun oude mannen hadden zich met hun vrouwen en kinderen in de kreken en moerassen verborgen. Toen ze het nieuws van de slag hoorden, realiseerden zij zich dat niets de onoverwinnelijke Romeinen kon tegenhouden en dat niets de verslagen Nerviërs kon redden. Met toestemming van alle overlevenden stuurden ze onderhandelaars naar mij toe en gaven zij zich over. (...)

Ik wilde laten zien dat ik de ongelukkigen met genade behandelde en ik heb er alles aan gedaan om ze te beschermen. Ik zei hun dat ze hun land en forten mochten houden en gaf het bevel aan omringende stammen dat ze geen geweld mochten gebruiken tegen de Nerviërs.

De middeleeuwen

---

bron 2

In 601 schrijft paus Gregorius de Grote een brief aan Mellitus die als missionaris op weg naar Engeland is:

Vanaf het moment dat u en onze broeders (monniken) die u vergezellen zijn vertrokken, ben ik bezorgd omdat ik geen nieuws heb vernomen over hoe de reis is gevorderd. Echter, als de almachtige God u heeft gebracht bij onze meest geëerde broeder bisschop Augustinus, zeg hem wat ik heb besloten na lang te hebben nagedacht over de kwestie van de Engelsen: in geen geval zullen de heiligdommen van goden in dat land verwoest mogen worden, maar alleen de beelden daarin! Laat wijwater vloeien over deze heiligdommen, richt altaren op en plaats relikwieën, zodat de heiligdommen, mits goed gebouwd, kunnen worden omgevormd van de cultus van demonen naar de verering van de ware God.

Vroegmoderne tijd

---

bron 3

Columbus houdt tijdens zijn eerste reis naar Amerika een dagboek bij van 3 augustus 1492 tot 15 maart 1493. Hij opent zijn dagboek met een dankwoord aan het Spaanse koningspaar Ferdinand van Aragon en Isabella van Castilië, dat hem de opdracht voor de reis heeft gegeven:

Het was in dit jaar 1492 dat uwe Hoogheden een einde maakten aan de strijd met de Moren die in Europa heersten. Het was de tweede dag in januari van ditzelfde jaar, dat ik in de grote stad Granada de koninklijke banieren van uwe Hoogheden van de torens van de machtige vesting van die stad, het Alhambra, zag wapperen. (...) Later in diezelfde maand, nadat ik uwe Hoogheden had mogen inlichten over het land India en over een daar wonende prins genaamd de Grote Khan, (...) heeft u besloten mij, Christoffel Columbus, naar die gebieden in India te zenden om die landen, hun volkeren en hun prinsen te leren kennen, hun aard, hun gewoonten en al wat daarmee samenhangt te bestuderen. En ook om na te gaan welke maatregelen zouden kunnen worden genomen om hen tot het ware, heilige geloof te bekeren. (...) Uwe Hoogheden, als katholieke christenen en prinsen zo zeer verbonden met het heilige christelijke geloof en de verspreiding daarvan en als zodanig vijanden van de mohammedaanse leer, hebben mij bevolen om naar dat oosten te gaan; echter niet als gewoonlijk over land, maar in westelijke richting! Tot op de huidige dag weten we niet met zekerheid of ooit iemand dat eerder heeft gedaan.

bron 4

Na de Beeldenstorm herstelt de hertog van Alva de orde in de Vlaamse steden. Marcus van Vaernewijck, een burger van Gent, beschrijft in zijn dagboek de situatie na de komst van de Spaanse troepen:

Veel priesters en geestelijken en ook veel wereldlijke katholieken waren zo aangedaan toen zij de grootschalige vervolging en het bloedvergieten van de geuzen zagen, dat zij om verder bloedvergieten te voorkomen, geen namen meer wilden opgeven (ook al wisten zij wel wie er schuldig waren). En zij verboden sommige kosters en kerkdienaars, die loslippig waren en toch personen noemden die gewelddadig waren geweest, dat nog meer te doen. Ook schepenen (stadsbestuurders) gaven de meesten die betrokken waren bij deze misdaad niet aan, dat zou de stad een slechte naam hebben gegeven. Het riep ook medelijden met het volk op, hen zo bedrukt en benauwd te zien. Met hun dood en verlies van goederen zou datgene wat kapotgemaakt en bedorven was toch niet meer hersteld kunnen worden.

bron 5**Aantal VOC-schepen van en naar Azië, 1602-1650**

	van Europa naar Azië totaal	van Europa naar Batavia	van Azië naar Europa
1602-1610	76		44
1610-1620	117		50
1620-1630	141	58	71
1630-1640	157	61	75
1640-1650	165	93	93

Toelichting

Slechts een klein deel van de terugkerende VOC-schepen verging of viel in handen van kapers.

Moderne tijd

---

bron 6

In 1879 schrijft de Duitse dominee Friedrich Fabri in een pamflet met als titel *Heeft Duitsland kolonies nodig?*:

Voor de snelle opkomst en uitbreiding van de sociaaldemocratie zijn meerdere economische oorzaken aan te wijzen. Een van de belangrijkste oorzaken is de snelle bevolkingsgroei, vooral in industriële gebieden. Andere oorzaken zijn een veel te snelle industriële ontwikkeling, overproductie en werkloosheid.

(...)

De sociaaldemocratie zoals we die nu kennen, heeft immers haar huidige vorm aangenomen in de tijd waarin de economische crisis begon en de gevolgen van overbevolking duidelijk voelbaar begonnen te worden. In mijn ogen is emigratie niet enkel een middel om de druk van de overbevolking in eigen land weg te nemen. Veel meer denk ik aan de positieve psychologische invloed van een goed voorbereide en goed uitgevoerde en daardoor succesvolle emigratie op het beeld dat veel mensen hebben van emigratie. Al bereik je niet degenen die erg boos zijn, toch zou je de meeste mensen die zich door valse beloftes misleid en onderdrukt voelen, nieuwe hoop kunnen geven: emigratie biedt nieuwe kansen. Daarmee zou je ook paal en perk kunnen stellen aan de om zich heen grijpende ontevredenheid.

bron 7

Op 17 maart 1890 schrijft keizer Wilhelm II een notitie aan Bismarck. Aanleiding hiervoor zijn de berichten van een Duitse diplomaat in Rusland:

Uit die berichten blijkt overduidelijk dat de Russen volop in opmars zijn om strategische posities in te nemen en zich voorbereiden op oorlog. Ik betreur het dat ik zo weinig van de berichten hierover heb ontvangen. U had mij allang op dit grote dreigende gevaar moeten wijzen! Het is de hoogste tijd de Oostenrijkers te waarschuwen en tegenmaatregelen te nemen. Onder deze omstandigheden is het natuurlijk ondenkbaar dat mijn reis naar Krasnoje Selo¹⁾ nog zal doorgaan.

noot 1 Plaats vlak bij de toenmalige Russische hoofdstad St. Petersburg, waar de tsaar in het gezelschap van gasten de jaarlijkse zomermanoeuvres van het Russische leger bijwoonde.

bron 8

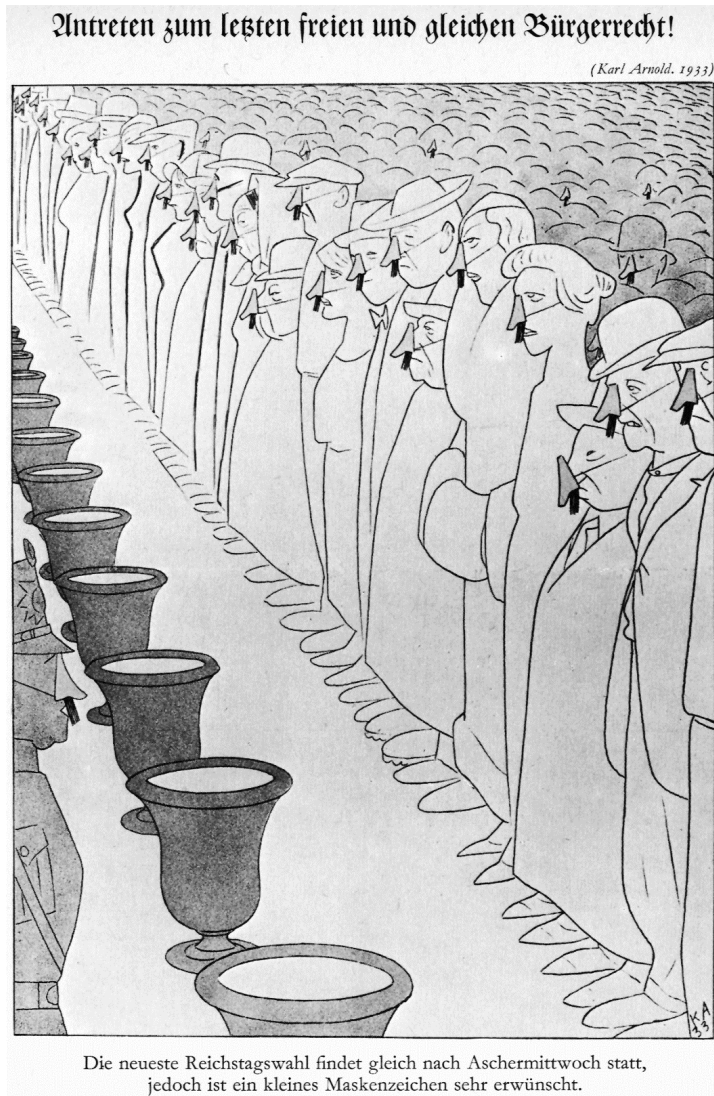
Uit Bismarcks toelichting aan de overige leden van de ministerraad over zijn ontslag als kanselier, 17 maart 1890:

Vandaag ben ik tot het besef gekomen dat ik (...) de buitenlandse politiek van Zijne Majesteit niet meer kan vertegenwoordigen. Hoewel ik een groot vertrouwen heb in de Driebond¹⁾, heb ik de mogelijkheid nooit uit het oog verloren dat deze voor ons zou kunnen uitdraaien op een mislukking. (...) Ik heb er daarom altijd naar gestreefd de brug tussen ons en Rusland niet geheel af te breken. (...) Gezien mijn vertrouwen in de vreedzame bedoelingen van de keizer van Rusland, ben ik niet in staat de maatregelen te verdedigen die Zijne Majesteit mij opdraagt.

noot 1 De Driebond is het bondgenootschap tussen Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en Italië uit 1882.

bron 9

Kort na de benoeming van Adolf Hitler tot rijkskanselier worden er voor maart 1933 nieuwe verkiezingen uitgeschreven. Twee weken voor die verkiezingen verschijnt deze prent van Karl Arnold in het Duitse weekblad *Simplicissimus*:

Titel

"Antreten zum letzten freien und gleichen Bürgerrecht!"

Vertaling: Treed aan voor het laatste vrije burgerrecht dat geldt voor iedereen!

Onderschrift

"Die neueste Reichstagswahl findet gleich nach Aschermittwoch statt, jedoch ist ein kleines Maskenzeichen sehr erwünscht."

Vertaling: Hoewel de nieuwste verkiezing voor de Rijksdag direct na Aswoensdag plaatsvindt, is toch een klein maskertje zeer gewenst.

Toelichting:

Aswoensdag valt in 1933 vier dagen voor de verkiezingen. Het is de dag na carnaval en luidt het begin in van een vastenperiode.

In het midden staan stembussen.

De figuur linksonder draagt een politiepet.

bron 10

Een foto van een straat in Berlijn eind 1945, met *Trümmerfrauen*, vrouwen die aan het puinruimen zijn:

bron 11

In september 1985 interviewt het Amerikaanse tijdschrift *Time Magazine* Sovjetleider Michael Gorbatsjov. Een gedeelte uit dit interview:

U vroeg mij wat het meest bepalend is voor de Sovjet-Amerikaanse relatie. Ik denk dat dit het onveranderlijke feit is dat, of wij elkaar nu leuk vinden of niet, wij uitsluitend samen kunnen overleven of samen zullen vergaan. De belangrijkste vraag die wij moeten beantwoorden, is of wij uiteindelijk bereid zijn om onder ogen te zien dat er geen andere weg is dan met elkaar in vrede te leven. En of wij bereid zijn om onze mentaliteit en onze wijze van handelen om te schakelen van een oorlogszuchtig naar een vredelievend pad.